

Aldona Maria Piwko

Muzułmańskie prawo rodzinne : sposoby rozwiązania małżeństwa w islamie oraz zasady dziedziczenia majątku

---

Nurt SVD 47/1 (133), 204-234

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Muzułmańskie prawo rodzinne. Sposoby rozwiązania małżeństwa w islamie oraz zasady dziedziczenia majątku

Aldona Maria Piwko

Absolwentka Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, doktor teologii w specjalizacji religiologia. Adiunkt Wydziału Teologicznego UKSW, wykładowca Wyższej Szkoły Teologiczno-Humanistycznej w Podkowie Leśnej i Warszawskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, promotor prac dyplomowych, asystentka ministra. Specjalistka w zakresie islamu, kultury i sztuki muzułmańskiej, a także religii niechrześcijańskich.

Wprowadzenie

Prawo rodzinne jest wyspecjalizowanym działem prawa cywilnego, który określa stosunki prawne w rodzinie. Prawo rodzinne definiuje istnienie oraz funkcjonowanie rodziny, określając stosunki międzyludzkie panujące w rodzinie, a także reguluje sprawy majątkowe. W państwach tradycji łacińskiej prawo państwowe, zwane świeckim, oparte jest na kodeksach, czyli zbiorach obowiązujących praw. Natomiast tradycja islamu nie uznaje rozdziału życia świeckiego od religijnego, dlatego prawo świata muzułmańskiego, zwane *szari'a*, co z arabskiego znaczy „droga do wodopoju”, reguluje wszystkie aspekty życia społeczności wiernych Allahowi.

Szari'a przyjmuje zasadę, która uczy, że prawo musi odpowiedzieć na wszystkie pytania oraz wątpliwości, potrzebne dla duchowego i fizycznego rozwoju jednostki. Świat islamu posiada cztery źródła prawa, z których fundamentalnym jest Koran¹. Właśnie w nim zostały

¹ Pozostałe źródła prawa islamu to: Sunna – tradycja Mahometa, Kijas – rozu-

zawarte podstawowe zagadnienia oraz regulacje dotyczące prawa rodzinnego, określające wzajemne stosunki społeczne, rodzinne i majątkowe. Etyka islamu dzieli czyny muzułmanina na pięć kategorii: konieczne, chwalebne, dozwolone, naganne oraz zakazane. Ich wypełnianie lub unikanie gwarantuje wierzącemu przychyłność Allaha. Obecnie niemal wszystkie kraje muzułmańskie Bliskiego Wschodu oraz północnej Afryki utrzymują podwójny system sądownictwa – świecki i religijny. Sądy religijne rozpatrują wyłącznie sprawy dotyczące małżeństw, rodziny oraz dziedziczenia².

W niniejszym artykule przeanalizowana zostanie kwestia możliwości rozwiązania małżeństwa oraz podziału majątku w prawie islamu.

1. Rozwód

Rozwód jest rozwiązaniem przez sąd ważnie zawartego małżeństwa za życia obojga małżonków. Współcześnie jest on prawnie dozwolony we wszystkich państwach, ale różnie jest pojmowany. Niektóre państwa traktują rozwód jako następstwo naruszenia obowiązków małżeńskich, inne jako środek do zlikwidowania małżeństwa, które nie może spełnić swojej funkcji lub jako wolny wybór małżonków do podejmowania decyzji o swoim własnym życiu³.

1.1. Rozwód w tradycji religii monoteistycznych

Judaizm, chrześcijaństwo i islam różnie odnoszą się do kwestii rozwodu. Judaizm zezwala na rozwód nawet bez ważnej przyczyny, zgodnie ze słowami:

„Jeśli mężczyzna poślubi kobietę i zostanie jej mężem, lecz nie będzie jej darzył życzliwością, gdyż znalazł u niej coś odrażającego, napisze jej list rozwodowy, wręczy go jej, potem odeśle ją od siebie” (Pwt 24,1)⁴.

---

mowanie przez analogię oraz Idźma – jednomyślna zgoda. Por. A. Scarabel, *Islam*, Kraków 2004, s. 89-90.

² W Arabii Saudyjskiej oraz Iranie sądy religijne sprawują władzę absolutną nad wszystkimi dziedzinami życia.

³ Por. B. Petrozolin-Skowrońska, *Rozwód*, [w:] *Encyklopedia PWN*, t. V, Warszawa 1997, s. 615-616.

⁴ W niniejszym artykule wszystkie cytaty z Pisma Świętego pochodzą z wydania: *Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Poznań 2002.

Talmud wskazuje konkretne przyczyny, które umożliwiają mężowi rozwód: łapczywe jedzenie przez żonę lub karmienie dziecka piersią poza domem. Nakazuje także rozwód w przypadku bezpłodności żony, gdy w ciągu dziesięciu lat małżeństwa na świat nie przyszły dzieci⁵.

Mimo tak liberalnego odniesienia żydowskiego prawa do możliwości uzyskania rozwodu, kobieta w zasadzie nie może być stroną ubiegającą się o rozwiązanie małżeństwa. Wyjątek stanowi przedstawienie sądowi bardzo ważnego powodu, a takich w prawie judaistycznym jest mało. Znajdują się pośród nich: ułomność fizyczna męża, choroba dermatologiczna, nie wywiązywanie się z powinności małżeńskich. W gestii sądu leży poparcie wniosku kobiety lub ukaranie upartego mężczyzny przez nałożenie grzywny albo uwięzienie go w celu zmuszenia do zgody na rozwód. Sąd nie ma władzy unieważnienia małżeństwa, taką możliwość ma tylko i wyłącznie mężczyzna, który rozwiązuje małżeństwo przez wręczenie listu rozwodowego kobiecie. Żyd może także opuścić swoją żonę bez przeprowadzania rozwodu i ożenić się z inną kobietą lub żyć w konkubinacie. Jego dzieci jednak zawsze będą uznane przez prawo jako prawowite. Opuuszczona kobieta nie może wyjść za mąż, ponieważ według prawa jest zamężną, a przez związek z innym mężczyzną będzie uznana za cudzołóżnicę. Ewentualne dzieci byłyby nieprawowite przez dziesięć pokoleń. Wydaje się, że to wielka niesprawiedliwość względem żydowskich kobiet i ponizienie ich godności⁶.

Chrześcijaństwo całkowicie zabrania rozwodu. Nowy Testament jednoznacznie nakazuje nierozzerwalność małżeństwa:

„A Ja wam powiadam: Każdy, kto oddała swoją żonę – poza wypadkiem nierządu – naraża ją na cudzołóstwo; a kto by oddaloną wziął za żonę, dopuszcza się cudzołóstwa” (Mt 5,32).

Kościół katolicki następująco określa swoje stanowisko wobec rozwodu:

„Małżeństwo zawarte i dopełnione nie może być rozwiązane żadną ludzką władzą i z żadnej przyczyny, oprócz śmierci” (KPK 1141)⁷.

⁵ Por. *Kobieta w tradycji islamskiej i judeochrześcijańskiej*, www.planetaislam.com [dostęp: 20.10.2004].

⁶ Tamże.

⁷ Kanony dotyczące pojmowania prawa wg nauki Kościoła katolickiego pochodzą [z:] *Kodeks Prawa Kanonicznego*, Poznań 1983.

Swoją stanowczość wobec nierozzerwalności sakramentalnego związku małżeńskiego Kościół argumentuje tym, że rozwód jest poważnym wykroczeniem przeciw prawu naturalnemu, zmierzającym do zerwania dobrowolnie zawartej przez małżonków umowy, według której powinni żyć razem do śmierci. Zawarcie nowego związku, uznanego przez prawo cywilne, powiększa ciężar rozbicia rodziny, stawiając tym samym współmałżonka żyjącego w nowym związku w sytuacji publicznego i trwałego cudzołóstwa. Nauka Kościoła katolickiego dotycząca rozwodu ukazuje także niemoralny charakter rozwodu, wynikający z nieporządku, jaki wprowadza on w rodzinę i społeczeństwo. Pociąga on za sobą szkody szczególnie dla porzuconego małżonka oraz dla dzieci, które przez rozwód rodziców doznają krzywdy⁸.

Kościół katolicki przewiduje konsekwencje prawne wobec rozwiedzionych, trwających w innych związkach, polegające na tym, że nie mogą oni przystępować do Komunii eucharystycznej tak długo, jak trwa ta sytuacja. Pojednanie w sakramencie pokuty może być udzielone tylko tym, którzy żałują, że złamali znak Przymierza i wierności Chrystusowi, i zobowiążą się żyć w całkowitej wstrzemięźliwości⁹.

1.2. Rozwód w tradycji islamu

W Arabii przedmuzułmańskiej mężczyzna miał nieograniczone prawo dokonywania rozwodów; mógł odchodzić i powracać do żony wielokrotnie. Doktryna islamu sprzeciwiła się takim praktykom. Uznano, że małżeństwo jest więzią między dwojgiem ludzi, która nie powinna być zerwana, chyba że zaistnieją bardzo ważne powody. W świetle judaistycznego i chrześcijańskiego rozumienia rozwodu, islam zajmuje stanowisko pośrednie, dopuszczając rozwiązanie związku małżeńskiego tylko w sytuacjach koniecznych.

Jednak islam uznaje ten czyn za naganny, przywołując następujące słowa Mahometa: „Najbardziej znienawidzoną rzeczą przez Allaha, która jest dozwolona człowiekowi – to rozwód”¹⁰. Islam dopuszczając rozwód przyjmuje, że zakaz rozstania się małżonków spowodowałby wiele szkód, ponieważ różnica zdań i niezgoda między mężem a żoną uniemożliwiają wspólne oraz szczęśliwe życie, a takim ma być muzułmańskie małżeństwo. Koran naucza:

⁸ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego* (KKK), Poznań 1994, nr. 2384 i 2385.

⁹ Por. KKK, nr 1650.

¹⁰ E. Machu-Mendecka, *Świetlista twarz muzułmanki*, „Znak”, t. 512, nr 1, 1998, s. 36.

„Obchodźcie się z nimi w sposób przyzwoity. A jeśli czujecie względem nich wstręt, to być może, czujecie wstręt do czegoś, w czym Bóg umieścił wielkie dobro” (S. 4,19).

Islam nie chce akceptować małżeństw, w których brak jest zrozumienia, wzajemnego szacunku lub zaufania, nie znaczy to jednak, że sprzyja rozwodom. Przeciwnie, bardzo dba o trwałość związku małżeńskiego oraz poszukuje rozwiązań, które usuną wszelkie nieporozumienia i problemy. Jeśli małżeństwo nie spełnia swoich założeń lub też nie funkcjonuje prawidłowo, powinno zostać rozwiązane stosownym aktem, aby nie stało się podtrzymywaniem fikcji. Kiedy dwoje ludzi uzna, że poprawne funkcjonowanie ich związku nie jest już możliwe, to surowy zakaz rozwodu na pewno nie przyczyni się do ich szczęścia. Dlatego islam nie zmusza do trwania w małżeństwie wbrew woli małżonków¹¹.

Talaq – jest podstawowym określeniem rozwodu w prawie islamu. Rozwiązanie małżeństwa zgodnie z prawem koranicznym może nastąpić z trzech powodów: 1) upływu czasu, na jaki małżeństwo zostało zawarte, jeśli taka klauzula została zapisana w umowie małżeńskiej; 2) apostazji jednego z małżonków i wreszcie 3) rozwodu właściwego. Dwa pierwsze powody nie wymagają komentarza. Natomiast „rozwód właściwy” jest problemem złożonym, ponieważ do jego przeprowadzenia konieczne są ważne powody.

1.3. Przyczyny rozwiązania małżeństwa

Islam stoi na straży małżeństwa i rodziny, a w przypadku rozwodu czuwa nad dobrem kobiety. Dlatego, aby rozwiązać małżeństwo, muszą zaistnieć poważne i niemożliwe do rozwiązania konflikty między małżonkami. Nie mogą to być błahe powody, ponieważ tego zabrania nauka Mahometa:

„Niech wierny nie nienawidzi wiernej, jeśli nienawidzi pewnej cechy jej charakteru, skoro inna go zadowala”¹².

Uczony muzułmański al-Dżassas przekonywał mężczyzn, aby nie opuszczali żon mimo niechęci lub nienawiści do nich, ponieważ życie małżeńskie jest ubogacone darami Allaha. Swoją teorię al-Dżassas udowadniał koranicznym przesłaniem:

„Obchodźcie się z nimi w sposób przyzwoity. A jeśli czujecie względem nich wstręt, to być może, czujecie wstręt do czegoś, w czym Bóg umieścił wielkie dobro” (S. 4,19).

¹¹ Por. H. Abdalati, *Spojrzenie w islam*, Białystok 2003, s. 241-242.

¹² H. Abu-Rub, B. Zabża, *Status kobiety w islamie*, Wrocław 2002, s. 119.

Poza tym Mahomet również podkreślał:

„Żeńcie się i nie rozwódźcie się, gdyż Allah nie miłuje żadnego człowieka o guście rozwodnika spośród mężczyzn i kobiet”¹³.

Współcześni prawnicy muzułmańscy są zgodni, że rozwód bez podania odpowiedniego, a przede wszystkim ważnego powodu, jest szkodliwy i niebezpieczny. Akceptowane przez prawo religijne powody do rozwodu są następujące: nieposłuszeństwo żony, niewywiązywanie się z obowiązków, trwała choroba zakaźna lub inna, o której narzeczeni nie powiedzieli sobie przed ślubem. Szkoła hanbalicka twierdzi, że rozwód bez wyżej wymienionych przyczyn jest zabroniony, czyli *haram*. Swoje stanowisko uzasadnia zakazem szkodenia innym, o którym nauczał Mahomet¹⁴.

Szczególnym powodem do rozwiązania małżeństwa jest cudzołóstwo. Według prawa muzułmańskiego cudzołóstwo kobiety jest jednym z największych wykroczeń, które jest karane bardzo surowo i może stać się przyczyną rozwodu. Mężczyzna oskarżający żonę o cudzołóstwo może rzucić na nią klątwę, tzw. *lian*. Jest to forma zapobiegająca ośmieszeniu mężczyzny w oczach sąsiadów, a jednocześnie chroni kobietę przed surową karą. Od chwili rzucenia klątwy małżonkowie zbierają dowody: żona na potwierdzenie swojej niewinności, a mąż – winy, jeżeli chce ukarać kobietę¹⁵. Czyni to zgodnie z nauką Koranu:

„A wobec tych spośród waszych kobiet, które popełnią wsze-
teczeństwo, zażądajcie świadectwa czterech spośród was. I jeśli
oni poświadczą, to trzymajcie je w domach, dopóki nie zabierze
ich śmierć” (S. 4,15).

1.4. Prawo do podejmowania decyzji o rozwodzie

Zgodnie z prawem islamu, decyzję o rozwodzie może podjąć kobieta oraz mężczyzna. Jednak rozwód z inicjatywy mężczyzny jest prosty i nie wymaga wypełnienia wielu formalności. Natomiast rozwiązanie małżeństwa na wniosek kobiety jest bardziej skomplikowane. Zróznicowanie stopnia trudności w przeprowadzeniu rozwodu ze względu na płeć tłumaczone jest przez islam tym, że kobieta nie ponosi odpowiedzialności materialnej w wyniku rozwiązania małżeństwa.

¹³ Tamże, s. 120.

¹⁴ Tamże, s. 120.

¹⁵ Por. E. Szymański, *Zwyczaje, obrzędy i symbole religijne w islamie*, [w:] J. Keller, W. Kotański (red.), *Zwyczaje, obrzędy i symbole religijne*, Warszawa 1974, s. 501.

1.4.1. Rozwód z inicjatywy mężczyzny

Autonomiczną decyzję o rozwodzie może podjąć dojrzały fizycznie i umysłowo mężczyzna. Istnieją przynajmniej dwa elementy, z powodu których mężczyzna posiada większą swobodę w przeprowadzaniu rozwodu. Podstawowym jest wspomniany wcześniej czynnik ekonomiczny. Mężczyzna ma prawo do decyzji o rozwodzie, ponieważ to on jest odpowiedzialny za finansowe zabezpieczenie rodziny i jej utrzymanie. W przypadku rozwiązania małżeństwa będzie zobowiązany do łożenia na dzieci pozostające pod opieką byłej żony. Kobieta może zażądać, by mąż dał jej dodatkowy dar małżeński¹⁶, którego wartość nie jest ograniczona. W prawie muzułmańskim wszystkie rozwódki są alimentowane przez byłych mężów aż do powtórnego zamążpójścia.

Mężczyzna może wystąpić o rozwiązanie małżeństwa bez względu na powody. Wówczas wystarczy wypowiedzieć trzykrotnie formułę: „Rozwodzę się z tobą”¹⁷. Formuła ta oznacza koniec związku. Mężczyzna może również wolę zerwania małżeństwa wyrazić pisemnie lub wysłać takie zawiadomienie przez inną osobę. Jeśli mężczyzna decyduje się na rozwiązanie małżeństwa bez żadnej winy żony, to rozwód musi zostać orzeczony przez sąd, a mąż jest zobowiązany przekazać żonie połowę majątku nabytego podczas trwania małżeństwa¹⁸. Prawo muzułmańskie zaleca szczodrość przy podziale majątku w przypadku rozwodu, mąż powinien dać żonie nie tylko tyle, ile się jej należy według umowy, ale i nadto:

„Wyzwalajcie w sposób szczodry, dbajcie o ich potrzeby, człowiek zamożny według swoich możliwości, a ubogi według swoich”¹⁹.

Drugim elementem jest odmienność psychiczna mężczyzny. Islam stwierdza, że mężczyzna rzadziej niż kobieta ulega emocjom. Z tego względu należy domniemywać, że mężczyzna nie będzie korzystał z prawa do rozwiązania małżeństwa pod wpływem emocji. Ograniczenie możliwości rozwodu przez kobietę ma w myśl praktyki muzułmańskiej uniemożliwić podejmowanie ważnej decyzji życiowej

¹⁶ Muachar – dar małżeński opóźniony.

¹⁷ Inne tłumaczenie tej formuły to: „Jesteś jak plecy mojej matki”. W Malezji można tę formułę wysłać żonie za pomocą wiadomości SMS.

¹⁸ Por. H. Abu-Rub, B. Zabża, *Status...*, dz. cyt., s. 127-128.

¹⁹ M. Gaudefroy-Demombynes, *Narodziny islamu*, Warszawa 1988, s. 446; M. i U. Tworuschka, *Islam*, Warszawa 2005, s. 81.

w gniewie²⁰.

O ile aspekt ekonomiczno-materialny wydaje się być uzasadniony, to argumentacja odwołująca się do kobiecej emocjonalności jest trudna do zaakceptowania. Wynikałoby z powyższego, że kobiety są nie zrównoważonymi histeryczkami, podejmującymi bardzo ważne decyzje w stanie niepoczytalności lub wzburzenia. Takie postrzeganie kobiety jest niesprawiedliwe i krzywdzące.

1.4.2. Rozwiązanie małżeństwa przez *zihar* oraz *ila*

Surowa moralność islamu wyrażona jest przede wszystkim w przestrzeganiu rozdziału płci oraz w zachęcaniu kobiet do ubierania strojów niepodkreślających walorów kobiecości. Niemniej jednak w małżeństwie uwypuklona zostaje pozycja seksualności w życiu dwojga ludzi. Dlatego formy rozwiązania małżeństwa przysługujące mężczyźnie przez *zihar* oraz *ila* mogą być postrzegane jako sposoby ukarania kobiety za niewłaściwe zachowanie, wyrażone w pozbawieniu żony podstawowych praw małżeńskich, a więc czułości i pieśczoć cielesnych ze strony męża.²¹ Jest to tym bardziej prawdopodobne, ponieważ w nauce islamu nie występuje szczególne zachęcanie do ascezy i czystości seksualnej.

Zihar jest formą separacji małżonków. Następuje wówczas, gdy mężczyzna powie do żony: „Jesteś dla mnie jak plecy mojej matki”²², co dosłownie może być tłumaczone jako: „jesteś mi zabroniona”. Według mużulmańskich uczonych *zihar* jest zabroniony i ten, kto tak postępuje, popełnia grzech, bowiem Koran naucza:

„Ci spośród was, którzy się rozwodzą ze swoimi żonami, mówią: «Bądź dla mnie jak plecy mojej matki!» – one przecież nie są ich matkami, matki to te, które ich urodziły – oni z pewnością mówią słowa godne nagany i pełne fałszu” (S. 58,2).

Jeśli jednak mężczyzna powie kobiecie: „Jesteś dla mnie jak plecy mojej matki” – wówczas żona staje się mu zakazana i nie wolno im współżyć cielesnie. Zmazanie niegodnego czynu i powrót do stanu pierwotnego następują dopiero po dokonaniu ekspiacji, zgodnie z nakazami *szari'i* oraz przesłaniem koranicznym:

²⁰ Por. H. Abu-Rub, B. Zabża, *Status...*, dz. cyt., s. 123.

²¹ Por. *Seks w islamie*, www.arabia.pl/content/view/278190/2/ [dostęp: 2.07.2009].

²² Por. *Kobieta w tradycji...*, art. cyt. [on-line].

„Tych, którzy odsyłają swoje żony, mówiąc: «Ty jesteś dla mnie jak plecy mojej matki!», i powtarzają to, co powiedzieli – obowiązuje wyzwolenie niewolnika, zanim będą mogli ponownie się zetknąć. Oto w ten sposób jesteście napominani. A Bóg jest w pełni świadom tego, co wy czynicie! A kto nie ma możliwości, powinien pościć przez dwa następujące po sobie miesiące, zanim ponownie się zetkną. A kto ma możliwości, powinien nakarmić sześćdziesięciu biedaków. Tak jest nakazane (...)" (S. 58,3-4).

Natomiast *ila* jest przysięgą mężczyzny, który postanawia zaniechać współżycia seksualnego z żoną przez określony czas, dlatego również jest formą rozwiązania małżeństwa. *Ila* to co najmniej cztero-miesięczny czas wyznaczony przez mężczyznę, podczas którego powstrzymywać się będzie od kontaktów seksualnych z żoną.

Ila można rozwiązać kilkoma sposobami. Po upływie określonego czasu mężczyzna może podjąć normalne współżycie z żoną, bez konieczności ekspiacji oraz dopełniania innych obowiązków. Drugim sposobem zakończenia *ila* jest przerwanie go, czyli złamanie przysięgi w dowolnym momencie, ale wówczas konieczne jest odkupienie, zgodnie z nauką Mahometa:

„Ten, kto składa przysięgę, a potem znajduje jakąś rzecz lepszą, powinien zrobić to, co lepsze i dokonać ekspiacji za złamaną przysięgę”²³.

Wreszcie trzeci sposób zakończenia *ila*: po upływie czasu przysięgi, jeśli mężczyzna nie podjął współżycia z kobietą, może ona zażądać rozwodu. Takie prawo daje Koran:

„Ci, którzy przysięgają odejść od swoich kobiet, powinni czekać cztery miesiące. Jeśli oni powrócą (...) zaprawdę, Bóg jest przebaczący; litościwy! A jeśli zdecydują się na rozwód – zaprawdę, Bóg jest słyszący, wszechwiedzący!” (S. 2,226-227).

1.4.3. *Al-chol'a* – rozwód na prośbę kobiety

Rozwód przeprowadzany na prośbę kobiety nosi nazwę *al-chol'a*²⁴, co w języku arabskim oznacza: „zdejmowanie”. Tradycja islamu

²³ M. Abdul-Fattah, *Rozwiązanie małżeństwa w islamie-ila*, www.sites.google.com/site/oislamie/HOME/artykuly/rozwiązanie-malzenstwa-w-islamie-4ila [dostęp: 2.07.2009].

²⁴ Oprócz *al-chol'a* w literaturze można spotkać określenie *khul*, oznaczające ten sam rodzaj rozwodu.

uczy, że rozwód *al-chol'a* ustanowił sam Mahomet²⁵. W islamie kobieta i mężczyzna porównywani są do ubrań: „one są ubiorem dla was, a wy jesteście ubiorem dla nich” (S. 2,187), a w wyniku rozwodu kobieta niejako porzuca ten strój. Do *al-chol'a* dochodzi także wówczas, gdy żona nienawidzi swojego męża i nie jest w stanie spełniać obowiązków małżeńskich wobec niego²⁶.

Podstawą do wystąpienia o rozwód przez żonę jest niewywiązywanie się męża z obowiązków zawartych w kontrakcie przedślubnym. Ponadto innym powodem jest brak odpowiedniego utrzymania żony przez męża, a także brak aktywności seksualnej przez co najmniej trzy miesiące. Kobieta ma prawo podjęcia decyzji o rozwiązaniu małżeństwa również wówczas, kiedy mężczyzna cierpi na chorobę weneryczną albo zakaźną i zataił ten stan przed ślubem. Powodem wystąpienia o rozwód jest również nieuczciwe prowadzenie interesów handlowych lub usługowych. Nadrzędnym powodem starania się o rozwód jest okrutne traktowanie żony przez męża²⁷. Przyczyną rozwodu może być także pragnienie zawarcia kolejnego związku małżeńskiego przez mężczyznę, wbrew woli pierwszej żony.

Uczony Ibn Kudama uważał, że do *al-chol'a* uprawnia również nienawiść kobiety do męża z powodu jego cech charakteru, a także wyglądu. Ponadto wymienił także niski poziom wiary męża, podeszły wiek oraz inne słabości, które uniemożliwiłyby wypełnianie małżeńskich obowiązków. Konsekwencją tych przeszkód byłoby niewypełnianie nakazów Allaha. Również inny uczony muzulmański Ibn Ruszd stwierdził: „W tym samym czasie, gdy Allah dał mężczyźnie prawo rozwodu, jeśli nienawidzi żony, dał kobiecie prawo *al-chol'a*, gdy znienawidzi męża”²⁸.

Natomiast przedstawiciele szkoły hanbalickiej uważają, że małżeństwo na wniosek kobiety może zostać rozwiązane w przypadku długiej nieobecności mężczyzny i jeśli nic nie wiadomo o miejscu jego pobytu. Prawo islamskie nakłada w takim wypadku czas oczekiwania, który uzależniony jest od opinii sędziego i zawiera się w przedziale od sześciu miesięcy do trzech lat. Według innej grupy uczonych, w przypadku zaginięcia męża żona zobowiązana jest do odczekania czterech

²⁵ Kobieta poprosiła męża o rozwód, ale ten się nie zgodził. Wówczas kobieta ta zwróciła się do Mahometa o pomoc. Prorok nakazał jej zwrócić dar małżeński, który otrzymała od męża, uznając tym samym ich rozwód. Por. H. Abu-Rub, B. Zabża, *Status...*, dz. cyt., s. 127-128.

²⁶ Tamże, s. 126.

²⁷ Por. E. Szymański, *Zwyczaże...*, dz. cyt., s. 500.

²⁸ Por. H. Abu-Rub, B. Zabża, *Status...*, dz. cyt., s. 127.

lat, czterech miesięcy i dziesięciu dni, z czego ostatnie dwa dni są okresem żałoby. Taka procedura nie może być zastosowana przy nieobecności mężczyzny spowodowanej nauką lub *dżihadem*. Żona mężczyzny osadzonego w więzieniu na co najmniej trzy lata może poprosić o orzeczenie rozwodu po upływie jednego roku²⁹.

Rozwiązanie małżeństwa przez kobietę w wyniku *al-chol'a*, następuje wówczas, gdy żona wyrazi chęć rozwodu i otrzyma zgodę męża. Musi jednak zwrócić mężowi wydatki, które poniósł on przed zawarciem małżeństwa, np. *mahr*. Często ten rodzaj rozwiązania małżeństwa nazywany jest rozwodem przez wykup, bowiem żona musi wykupić się, czyli dokonać *fida'a* spod opieki męża. Jednocześnie islam zabrania złego traktowania kobiety, by w ten sposób wymusić na niej prośbę *al-chol'a*, a w konsekwencji odzyskać dar małżeński:

„Nie jest wam dozwolone zabierać cokolwiek z tego, coście dali swoim żonom (...). Jeśli się obawiacie, że nie potrafią zachować granic Boga, to oni oboje nie będą mieli grzechu, jeśli ona się wykupi” (S. 2,229).

Natomiast w sytuacji, kiedy mężczyzna nie chce wyrazić zgody na rozwód, kobieta może zwrócić się z prośbą do sądu. Wówczas sędzia przeprowadzi śledztwo i podejmie decyzję. Istnieją również teorie podtrzymywane przez niektórych uczonych, że *al-chol'a* nie jest rozwodem właściwym, a anulowaniem małżeństwa. Potwierdzeniem tej tezy jest brak możliwości odwołania *al-chol'a* przez mężczyznę, poza wyjątkiem wyrażenia zgody przez kobietę³⁰.

Współcześnie w krajach arabskich obowiązuje prawo gwarantujące kobiecie wystąpienie o rozwód z powodu niezgodności charakterów. Warunkiem rozwiązania małżeństwa na takiej podstawie jest zwrócenie mężowi daru przedślubnego i zrzeczenie się przez żonę prawa do należnych alimentów³¹.

1.5. Typy rozwodu

Islam rozróżnia pięć typów rozwodów: obowiązkowy, zalecany, dozwolony, niepożądany, zabroniony. Do rozwodu obowiązkowego dochodzi wówczas, gdy między małżonkami nastąpił rozłam.

²⁹ Tamże, s. 122.

³⁰ Por. M. Abdul-Fattah, *Rozwiązanie małżeństwa w islamie-khul*, www.sites.google.com/site/oislamie/HOME/artykuly/rozwiązanie-malzenstwa-w-islamie-khul [dostęp: 24.06.2009].

³¹ Por. M. Zyzik, *Małżeństwo w prawie muzułmańskim*, Warszawa 2003, s. 163.

Aby poznać podstawy rozłamu oraz charakter nieporozumienia małżeńskiego, sędzia oddelegowuje do poróżnionych małżonków dwóch rozjemców, zwanych arbitrami. Takie postępowanie wynika z nakazu Koranu:

„A jeśli obawiacie się rozdarcia między nimi obojgiem, to poślijcie rozjemcę z jego rodziny i rozjemcę z jej rodziny” (S. 4,35).

Rozwód zalecany lub pożądaný może być przeprowadzony w przypadku, gdy żona zaniedbuje obowiązki, które nakłada na swoich wiernych Allah. Przykładem może być brak pobożności kobiety. Jeśli żona nie modli się, tym samym nie wypełnia rytualnych obowiązków muzulmanki, a mąż nie potrafi spowodować zmiany jej zachowania, wówczas może się z nią rozwieść. Natomiast jeśli żona źle się prowadzi lub niewłaściwie zachowuje oraz postępuje, narażając tym samym na śmieszność i drwiny swojego męża w opinii sąsiadów oraz znajomych, wówczas rozwód jest dozwolony³².

Dwa kolejne rodzaje rozwodu to czyny niepożądane i zabronione. Rozwód niepożądany ma miejsce wówczas, gdy nie istnieje żadna przyczyna do rozstania się małżonków, a wzajemne relacje między nimi są poprawne. Rozstanie małżonków bez ważnego powodu jest niepożądane, ponieważ wówczas tylko szatan jest szczęśliwy, jak uczy Sunna:

„Nie oszczędziłem tego a tego, dopóki nie zasiałem ziarna niezgody między nim a jego żoną. Wtedy szatan zbliża się do niego i mówi: dobrze się sprawiłeś”³³.

Wreszcie piąty, ostatni rodzaj rozwodu – rozwód zabroniony. Islam zabrania przeprowadzenia rozwodu podczas trwania menstruacji u kobiety.

1.6. Procedura rozwodowa

Prawo muzulmańskie chroni intymność małżeńską, nakazując zatrzymanie wszelkich nieporozumień między zainteresowanymi i rozstrzygnięcie ich bez udziału osób postronnych. Dlatego sprawy rozwodowej nie przeprowadza się w sali sądowej, ponieważ proces wymagałby opowiadania przed obcymi o problemach zaistniałych

³² Por. A. Alsheha, *Rozwód w islamie*, www.islam.info.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=182&Itemid=8 [dostęp: 22.06.2009].

³³ M. Abdul-Fattah, *Rozwiązanie małżeństwa w islamie*, www.sites.google.com/site/oislamie/HOME/artykuly/rozwiązanie-malzenstwa-w-islamie-rozwod-talaq [dostęp: 24.06.2009].

między małżonkami. Rozwód należy przeprowadzić dyskretnie, łagodząc wszelkie nieporozumienia: „Dajcie im wyposażenie i odprawcie je w piękny sposób” (S. 33,49). Indywidualność każdego człowieka powoduje różnorodność przypadków i okoliczności, w których obecność sądu jest konieczna, aby zapewnić obronę stronie poszkodowanej. Jest to uwarunkowane nieugiętym stanowiskiem islamu, który dba o obronę moralności i ludzkiej godności. Proces rozwodowy, którego powodem jest zarzut cudzołóstwa, wymaga obecności sędziego. Grzech ten jest w islamie surowo karany, dlatego konieczne jest udowodnienie go przez przedstawienie czterech świadków – ludzi sprawiedliwych, którzy byli obecni przy popełnianiu cudzołóstwa. W przypadku rozwiązania małżeństwa pod zarzutem cudzołóstwa, rozwód jest ostateczny i nie ma możliwości powrotu do wspólnego życia³⁴.

Każdy rytuał w islamie musi być jawny i podany do publicznej wiadomości. Dlatego podobnie jak w przypadku ślubu, także przy rozwodzie wymagana jest obecność świadków, najczęściej dwóch mężczyzn, którzy gwarantują ważność procedury rozwiązującej małżeństwo.

Rozwód, jak już wcześniej wspomniano, nie jest czynem pochwalanym. Jednak prawo zezwala na jego przeprowadzenie, ale pod warunkiem zgodności z Sunną, czyli Tradycją proroka Mahometa. Procedura rozwodowa obwarowana została kilkoma warunkami. Podstawowym jest wypowiedzenie formuły rozwodowej, za pomocą której mężczyzna dokonuje aktu rozwodu z żoną. Ponadto prawo dokładnie określa czas przeprowadzenia rozwodu, bowiem nie można go przeprowadzić podczas menstruacji kobiety, a dopiero po jej zakończeniu. Wówczas kobieta musi dokonać rytualnego oczyszczenia, zwanego *ghusl*, a jednocześnie po tym obrzędzie mąż nie może już współżyć z żoną, ponieważ rozwód byłby niemożliwy³⁵. Małżonkowie, decydujący się na rozstanie, muszą odczekać trzy miesiące, aby nabrać pewności, że kobieta nie spodziewa się dziecka; nie można bowiem oddalić żony będącej w ciąży. Jeżeli kobieta okazałaby się brzemienną, z rozwodem trzeba poczekać do porodu:

„Kobiety brzemiennie zaś niech czekają, aż złożą swoje brzemię. Temu, kto się boi Boga, On przyniesie ulatwienie” (S. 65,4).

Po dopełnieniu formalności rytualnych, mężczyzna zostawia kobietę, dla której rozpoczyna się czas oczekiwania, zwany *al-iddah*, wynoszący zazwyczaj trzy miesiące:

³⁴ Por. M. Gaudefroy-Demombynes, *Narodziny...*, dz. cyt., s. 444.

³⁵ Por. M. Abdul-Fattah, *Rozwiązanie małżeństwa...*, art. cyt. [on-line].

„A jeśli zdecydują się na rozwód (...) to kobiety rozwiedzione mają oczekiwać trzy okresy. I nie jest im dozwolone, aby ukrywały to, co stworzył Bóg w ich łonach, jeśli wierzą w Boga i w Dzień Ostatni” (S. 2,227-228).

Jeśli małżeństwo nie zostało skonsumowane, wówczas *al-iddah* nie obowiązuje kobiety, zgodnie z nauką Koranu:

„Kiedy bierzecie za żony kobiety wierzące, następnie rozwiedzicie się z nimi, zanim ich dotknęliście, to nie macie prawa wyznaczać im żadnego okresu oczekiwania. Dajcie im wyposażenie i odprawcie je w piękny sposób” (S. 33,49).

Al-iddah jest to czas, kiedy kobieta nie jest już mężatką, ale jeszcze nie jest rozwódką. To również czas, w którym kobieta nie może wyjść ponownie za mąż. Długość oczekiwania uzależniony jest od statusu kobiety i sytuacji w małżeństwie oraz rodzaju przeprowadzanego rozwodu. Ponadto czas oczekiwania *al-iddah*, wprowadzony został po to, by strony mogły się jeszcze pogodzić:

„Kiedy dajecie rozwód kobietom, to po upływie oznaczonego dla nich czasu albo je zatrzymajcie w sposób uznany zwyczajem, albo też zwolnijcie” (S. 2,231).

Według prawa muzulmańskiego w okresie *idda* małżonkowie mogą nadal ze sobą mieszkać, co oznacza, że nie wolno eksmitować współmałżonka z mieszkania. W czasie okresu oczekiwania kobieta ma prawo wykorzystywać wszelkie sposoby, aby zwrócić uwagę męża. Zachowanie takie może wpłynąć na zmianę decyzji o rozwodzie. Są również opinie pouczające, że mężczyzna nie powinien przebywać z żoną sam na sam, ani patrzeć na te części ciała, które są zabronione obcym. *Asceza* taka ma na celu spowodowanie tęsknoty za żoną i jest sposobem na przywołanie obojga do rozsądku oraz rezygnacji z decyzji o rozwodzie. Wszystkie działania utrudniające otrzymanie rozwodu mają doprowadzić do ograniczenia ilości rozbitych rodzin, ukazując jednocześnie zalety małżeństwa. Wszelkie trudności z uzyskaniem rozwodu służą gruntownemu zastanowieniu się nad konsekwencjami rozwiązywania małżeństwa³⁶.

³⁶ Por. H. Abu-Rub, B. Zabża, *Status...*, dz. cyt., s. 133-135.

1.6.1. Rodzaje rozwodu

Prawo rodzinne islamu wyróżnia cztery rodzaje rozwodu: 1) jednoznaczny lub niejednoznaczny; 2) natychmiastowy; 3) zgodny z Sunną; 4) odwoalny i ostateczny.

Jednoznaczny i niejednoznaczny rodzaj rozwodu ściśle łączy się z rodzajem użytej formuły rozwodowej. Natychmiastowy jest rozwodem wchodzącym w życie od razu. Jest jedynie uzależniony od słów, których użyto w celu przerwania małżeństwa. Zazwyczaj są to słowa: „jesteś rozwiedziona”. W tej grupie rodzajów rozwodów znajduje się również rozwód warunkowy, uzależniony od warunku postawionego w formule rozwodowej. Aczkolwiek niektórzy uczeni twierdzą, że jeśli mężczyzna nie ma intencji rozwodu, a kobieta spełni warunek rozwodowy, to rozwód nie następuje³⁷.

Trzecim rodzajem rozwodu jest rozwód zgodny z Tradycją Mahometa, czyli z Sunną. Natomiast ostatnią grupą są rozwody odwoalny i ostateczny (nieodwoalny). Rozwód można odwołać po pierwszym lub drugim rozwodzie z żoną, z którą mąż dopełnił małżeństwo. Prawo rodzinne stanowi, że małżeństwo może się ze sobą dwukrotnie rozwodzić i dwa razy ponownie pobierać, jeżeli oboje małżonkowie tego pragną. Jednak trzeci rozwód między tymi samymi małżonkami jest nieodwoalny. Wówczas rozwód staje się ostateczny, po którym mąż nie może go odwołać, ani po raz czwarty przyjąć żony lub się z nią ożenić. Mężczyzna może również odwołać rozwód podczas *al-iddah* bez zgody kobiety oraz jej prawnego, męskiego opiekuna, zgodnie z nauką Koranu:

„A ich mężowie, jeśli zapragną pogodzenia, mają pełne prawo powrócić do nich w tym czasie” (S. 2,228).

Ponadto islam wyróżnia dwa podrodzaje rozwiązania związku małżeńskiego przez mężczyznę: rozwód odwoalny – *talak radž'i* oraz rozwód nieodwoalny – *talak ba'in* lub *bajnunah kubra*. Rozwód odwoalny charakteryzuje się możliwością zmiany decyzji przez męża. Jeżeli zmieni swoje postanowienie podczas okresu *iddy*, to wówczas małżeństwo trwa nadal i nie ma konieczności ponownego podpisywania kontraktu małżeńskiego. Natomiast jeśli decyzja zostanie podjęta po upływie okresu oczekiwania, konieczne jest postępowanie takie, jak w przypadku zawierania nowego małżeństwa. Zatem mężczyzna musi ofiarować kobiecie nowe wiano w postaci *sadaq* lub *mahr*. Ten rodzaj

³⁷ M. Abdul-Fattah, *Rozwiązanie małżeństwa...*, art. cyt. [on-line].

rozvodu odwołałnego nosi nazwę *sughra*. Procedura ta może być przeprowadzona dwukrotnie. Rozwód nieodwoalny to ostateczne, trzecie oddalenie żony; mężczyzna traci również prawo do odwołania swojej decyzji, a także do ponownego poślubienia tej kobiety³⁸. Skutkuje on do końca życia:

„A jeśli on rozwiódł się z nią ostatecznie, to ona nie jest mu dozwolona” (S. 2,230).

1.6.2. Odwołanie rozvodu

Radz'ah jest określeniem odwołania rozvodu. Sytuacja taka zachodzi wówczas, gdy mąż przyjmuje żonę, z którą się rozwiódł, ale powrót ten nie łączy się ze sporządzeniem nowego kontraktu małżeńskiego. Odwołanie rozvodu nie wymaga również obecności ani zgody opiekuna prawnego oraz ofiarowywania *mahr*u. Uczeni muzułmańscy uważają również, że nie jest potrzebna zgoda oraz wiedza oddalonej żony. Warunkiem, który musi zostać spełniony jest możliwość odwołania rozvodu, czyli mąż może przyjąć żonę tylko wówczas, gdy rozwiódł się z nią raz albo dwa razy, w trybie zwanym *talak radz'i*. Ponadto odwołanie rozvodu musi mieć miejsce podczas okresu *al-iddah* kobiety, a także przeprowadzony wcześniej rozwód odbył się bez odszkodowania, zwanego *iwad*. Zastosowanie *radz'ah* jest możliwe tylko w przypadku małżonków, którzy wcześniej dopełnili swoje małżeństwo³⁹.

Kobieta, której rozwód został odwołany, nazywana jest *radz'ij-jah*, zaś mąż winien ją traktować jak żonę⁴⁰, za wyjątkiem obowiązku sprawiedliwego dzielenia czasu między żonami, jeśli ma inne żony. *Radz'ah* wyrażone zostaje za pomocą słów: „przyjmuję cię z powrotem” lub „przyjąłem ją z powrotem”, a także może być wyrażone za pomocą czynów oraz gestów. Podstawowym czynem jest podjęcie współżycia seksualnego z żoną oraz bliski kontakt fizyczny, np. pocałunki. Koran poucza wiernych następująco:

„Dajcie im mieszkanie, tam gdzie wy mieszkacie, stosownie do waszych środków! Nie wyrządzajcie im przykrości i nie stawiajcie ich w trudnej sytuacji!” (S. 65,6).

³⁸ Por. M. Zyzik, *Małżeństwo...*, dz. cyt., s. 49.

³⁹ Por. M. Abdul-Fattah, *Rozwiązanie małżeństwa...*, art. cyt. [on-line].

⁴⁰ Małżonkowie dziedziczą po sobie, jeśli jedno z nich umrze w tym czasie.

1.6.3. Formuły rozwodowe

Słowa, za pomocą których mąż może rozwiązać małżeństwo ze swoją żoną, nazywane są formułami rozwodowymi. Formuły te dzielą się na jednoznaczne lub niejednoznaczne. Słowa lub zwroty odnoszące się tylko i wyłącznie do rozwodu, nazywane są formułami jednoznacznymi, bowiem nie oznaczają nic innego, jak tylko pragnienie rozwiązania małżeństwa. Do tej grupy formuł można zaliczyć następujące stwierdzenia: „Jesteś rozwiedziona”, „Rozwodzę się z tobą”.

Z chwilą trzykrotnego wypowiedzenia tych słów, następuje rozwód, który ma moc prawną, niezależnie od intencji mężczyzny. Rozwód nastąpi także wówczas, gdy mężczyzna zażartował w ten sposób. Ponadto rozwód następuje natychmiast, ponieważ formuła rozwodowa była bezwarunkowa⁴¹.

Natomiast jeśli użyte zostaną słowa np: „Rozwodę się z tobą, jeśli odwiedzisz dom twego ojca”, wówczas rozwiązanie małżeństwa nastąpi wtedy i tylko wtedy, gdy zostanie spełniony warunek, postawiony w formule rozwodowej. Zatem uprawomocnienie się decyzji rozwiązującej małżeństwo jest uzależnione od warunku zawartego w formule rozwodowej⁴².

Drugą grupę formuł rozwodowych stanowią niejednoznaczne i niedosłowne w swej treści słowa lub wyrażenia, które mogą odnosić się do różnych sytuacji życiowych, a nie tylko i wyłącznie do rozwodu. Sytuacja taka ma miejsce, gdy mężczyzna mówi kobiecie: „Idź do twojej rodziny” lub „Odłączam się od ciebie”. Wówczas rozwód ma miejsce tylko wtedy, gdy intencją męża był rozwód. Zgodnie z prawem muzułmańskim potwierdzenie przez mężczyznę intencji rozwodu za pomocą słów jednoznacznych skutkuje rozstaniem małżonków zgodnie z prawem. Takie ujęcie problemu znajduje swoje uzasadnienie w słowach Mahometa, który nauczał:

„Trzy sprawy, jeśli się o nich mówi z powagą są poważne oraz jeśli się o nich mówi żartem są uznawane za poważne. Są to: małżeństwo, rozwód i odwrócenie się od religii”⁴³.

⁴¹ Por. W. Bar, *Wolność religijna w Dār al-Islām. Zagadnienia prawa wyznaniowego*, Lublin 2003, s. 171-172.

⁴² M. Abdul-Fattah, *Rozwiązanie małżeństwa...*, art. cyt. [on-line].

⁴³ H. Abu-Rub, B. Zabża, *Status...*, dz. cyt., s. 125.

1.7. Rozwody nielegalne

Islam wyróżnia także formy rozwodu, które postrzegane są za nielegalne. Zmuszenie mężczyzny do rozwiązania małżeństwa wbrew jego woli uznane zostanie za nieważne, ponieważ domniemywać można, że miał on intencję pozostania w związku małżeńskim: „za wyjątkiem tego, kto został zmuszony, lecz serce jego jest spokojne w wierze” (S. 16,106).

Podczas rozwodu mężczyzna zobowiązany jest do zachowania powagi i niedozwolone jest żartowanie z rozwodu. Ponadto nie można również grozić rozwodem, jeśli żona nie wykona jakiejś czynności lub nie spełni postawionego warunku. Zatem zakazany jest szantaż w małżeństwie. Również nieprawomocne będzie przeprowadzenie rozwodu pod wpływem gniewu lub środków odurzających, które są w islamie surowo zakazane. Koran uczy, że mowa i czyny pijanych są nieważne:

„O wy, którzy wierzycie! Nie zbliżajcie się do modlitwy, kiedy jesteście pijani, dopóki nie będziecie wiedzieć, co mówicie” (S. 4,43).

Chociaż są i tacy uczeni, którzy uważają, że rozwód pijanego jest ważny, ponieważ mężczyzna sam doprowadził się do stanu upojenia alkoholowego⁴⁴.

1.8. Opieka nad dziećmi po rozwodzie

Rozwiązanie małżeństwa zrywa więź między kobietą a mężczyzną, ale nie znosi rodzicielstwa trwającego przez całe życie. W wyniku rozwodu rodziców najbardziej cierpią dzieci, dla których zmienia się ustalony porządek, a rozpad rodziny niszczy poczucie bezpieczeństwa i stabilizacji. Podobnie jak we wszystkich systemach prawnych, również w islamie najważniejsze jest dobro dziecka. Warunki opieki nad dziećmi w przypadku rozwodu można zastrzec w kontrakcie małżeńskim, ale najczęściej to ojcu zostaje powierzone wychowanie dzieci. Argumentowane jest to dawną tradycją, w której kobieta nie była w stanie samotnie wychować dzieci. Nawet wówczas, gdy opieka nad potomstwem została powierzona jednemu rodzicowi, nie można zabraniać ani utrudniać kontaktów dziecka z drugim rodzicem⁴⁵.

Islam, chcąc poprawić powszechną opinię głoszącą, jakoby ojciec odbierał matce dzieci po rozwodzie, podkreśla, że kobieta ma pra-

⁴⁴ Tamże, s. 124-126.

⁴⁵ Por. M. i U. Tworuschka, *Islam...*, dz. cyt., s. 81.

wo wychowywać dzieci, ponieważ najlepiej potrafi się nimi zajmować, a najważniejszą misją kobiety jest dobre wychowanie potomstwa. Aby podkreślić to prawo przytaczane są słowa Mahometa: „Ktokolwiek rozdzieli matkę z jej dzieckiem, tego Allah rozdzieli z jego ukochanymi w dniu Sądu Ostatecznego”⁴⁶.

To optymistyczne prawo jest jednak obwarowane następującymi warunkami: matka może opiekować się synem najwyżej do osiągnięcia przez niego siódmego roku życia, a córką do dziesiątego. Dłuższa opieka nad dziewczynką sprawowana przez matkę, ma na celu wprowadzenie jej w świat zwyczajów kobiecych. Prawo muzułmańskie stanowi, że po osiągnięciu tego wieku dziecko ma prawo wybrać, z którym rodzicem chce pozostać, na podstawie słów Proroka: „To jest twój ojciec, a to twoja matka, weź za rękę któregoś z nich”⁴⁷. Tę liberalną postawę można interpretować również jako wygodnictwo mężczyzny. W czasie, gdy dziecko wymaga nieustannej opieki, ciężar wychowania przeniesiony zostaje na kobietę, a kiedy dziecko jest już samodzielne, w procesie wychowawczym chce uczestniczyć również ojciec. Muzułmańskie szkoły prawnicze malikicka i hanaficka uczą, że kobieta ma prawo opiekować się córką aż do jej zamążpójścia.

Inaczej przedstawia się opieka nad dziećmi w przypadku rozwodu rodziców różnych wyznań. Religia islamu uczy, że dzieci z judaistyczno-muzułmańskiego lub chrześcijańsko-muzułmańskiego małżeństwa przychodzą na świat jako muzułmanie, w związku z czym wszelkie kwestie związane z wychowaniem dzieci powinny być ustalone w kontrakcie małżeńskim. Powszechnie przyjmuje się, że niemuzułmanka nie może wychowywać oraz uczyć muzułmanina:

„I Bóg nie przygotowuje niewiernym drogi przeciwko wiernym” (S. 4,141).

Aczkolwiek szkoła hanaficka dała kobiecie niewierzącej w Alaha takie samo prawo opieki nad dzieckiem jak muzułmance, ale pod warunkiem, że wychowa je na prawowiernego muzułmanina⁴⁸. Rozwód i walka o opiekę nad dziećmi w małżeństwach mieszanych bardzo często są bolesnym przeżyciem dla kobiety. Rodzice toczą między sobą spór o dzieci, używając wszelkich możliwych sposobów, do porwania włącznie.

⁴⁶ H. Abu-Rub, B. Zabża, *Status...*, dz. cyt., s. 138.

⁴⁷ Tamże, s. 141.

⁴⁸ Por. M. Klöcker, M. i U. Tworuschka, *Etyka wielkich religii*, Warszawa 2003, s. 35; tenże, *Islam...*, dz. cyt., s. 52.

Zgodnie z nauką islamu matka jest najlepszą opiekunką dla dzieci. Jednak zanim powierzona jej zostanie opieka nad dzieckiem, konieczne jest przeprowadzenie wywiadu środowiskowego, czy ma ona predyspozycje, by odpowiednio zajmować się własnym dzieckiem. Pierwszym kryterium jest dobry stan zdrowia: zarówno fizyczny – nie może być ułomna (np. głucha lub niewidoma) oraz psychiczny – musi być zdrowa umysłowo. Zdrowie jest gwarancją dojrzałości i odpowiedzialności w wychowaniu potomstwa, a także pewnością, że dziecko będzie otoczone troskliwą opieką. Istotną sprawą jest również stan cywilny matki. Kobieta może wychowywać swoje dzieci, ale do czasu powtórnego wyjścia za mąż: „Ty masz prawo do niego, skoro nie wyszłaś ponownie za mąż”⁴⁹ – nauczał Mahomet. Są również opinie mówiące, że jeżeli drugi mąż wyrazi zgodę, to kobieta może wychowywać dzieci z pierwszego małżeństwa. Matka posiadająca prawo do opieki nad dziećmi musi charakteryzować się uczciwością i ściśle przestrzegać zasad moralności, aczkolwiek prorok, jak podkreśla tradycja, nie odebrał żadnej rozpustnej kobiecie prawa opieki nad dziećmi. Prawnym opiekunem dziecka nie może być rodzic, który nie przestrzega zasad religii islamu. I chociaż szkoła hanaficka uczy, że opiekę sprawować może matka niemuzułmanka, to na pewno takiego prawa nie otrzyma kobieta, która porzuciła wiarę islamu.

W prawie islamskim jest specyficzny sposób wynagradzania matki za wychowanie dzieci. Kobieta, która po rozwodzie karmi dziecko piersią, ma prawo do otrzymywania za to wynagrodzenia od ojca dziecka:

„A jeśli one karmią wasze dziecko, dawajcie im za to wynagrodzenie i porozumiewajcie się ze sobą godnie” (S. 65,6).

Natomiast jeśli matka nie chciałaby wykarmić swojego dziecka, wówczas ojciec zobowiązany jest do wynajęcia mamki:

„A jeśli napotkacie jakieś trudności, to niech karmi je inna” (S. 65,6).

Jeżeli ojciec dziecka znajduje się w trudnej sytuacji finansowej i nie może opłacić karmiącej matki, kobieta ma obowiązek czynić to nieodpłatnie, a należność potraktować jako niespłacony dług ojca wobec karmiącej matki⁵⁰, ponieważ:

„A na ojcu dziecka ciąży obowiązek zaopatrzenia ich w żywność (...)” (S. 2,233).

⁴⁹ H. Abu-Rub, B. Zabża, *Status...*, dz. cyt., s. 139.

⁵⁰ Tenże, s. 141-143.

2. Wdowy

Naturalną formą rozwiązania małżeństwa jest śmierć jednego z małżonków. Widocznym znakiem cierpienia i bólu po stracie bliskiej osoby jest żałoba, wyrażona przez zachowanie stosowne do okoliczności, a także przez skromny strój i brak ozdób⁵¹.

2.1. Obraz wdowy w Piśmie Świętym

W czasach biblijnego Izraela los wdów był trudny. Kobiety żydowskie nie miały prawa do dziedziczenia, w związku z czym z chwilą śmierci męża przechodziły pod finansową opiekę spadkobiercy męża. Spadkobierca był zobowiązany utrzymywać wdowę, ale kobieta nie miała możliwości prawnych, by wyegzekwować to zabezpieczenie. Taka sytuacja trwała aż do powrotu z niewoli babilońskiej, po którym nastąpiło złagodzenie prawa dotyczącego dziedziczenia. Jednak do tego czasu wdowa była uzależniona od innych ludzi, co powodowało postrzeganie jej jako przedstawicielki najniższej grupy społecznej. Stan wdowieństwa odbierany był jako znak hańby i potępienia, o czym wspomina prorok Izajasz: „(...) I nie wspomniesz już hańby twego wdowieństwa” (Iz 54,4^b)⁵².

Tradycja starotestamentalna ukazuje wdowę nie tylko jako mężatkę, której umarł mąż. Jej nowy stan pozwalał na decydowanie o sobie i jednocześnie skazywał na odpowiedzialność za samą siebie, co było równoznaczne z niepewnym losem i narażeniem na niesprawiedliwość oraz wyzysk. W chwili zamążpójścia żydowska dziewczyna przechodziła spod władzy ojca pod opiekę męża, podobnie po śmierci małżonka pozostawała pod władzą rodziny zmarłego. Jeżeli mężczyzna umarł i nie pozostawił syna, prawo biblijne nakazywało, aby brat zmarłego poślubił wdowę w celu poczęcia męskiego potomka dla zapewnienia ciągłości rodu:

„Jeśli bracia będą mieszkać wspólnie i jeden z nich umrze, a nie będzie miał syna, nie wyjdzie żona zmarłego za mąż za kogoś obcego, spoza rodziny, lecz szwagier jej zbliży się do niej, weźmie ją sobie za żonę, dopełniając obowiązku lewiratu” (Pwt 25,5-6).

⁵¹ Por. B. Ogrodowska, *Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik*, Warszawa 2000, s. 285-286.

⁵² Por. *Kobieta w tradycji...*, art. cyt. [on-line].

Kobieta nie wyrażała swojej woli, ponieważ jej zgoda nie była potrzebna, ze względu na to, że traktowano ją jako część majątku po zmarłym mężu. Tak jest do dziś w kręgu kultury żydowskiej, z małą różnicą: jeśli brat męża odmówi poślubienia wdowy, to może ona wyjść za mąż za samodzielnie wybranego mężczyznę. Poniżenie i lekceważenie wdowy w społeczności żydowskiej wyrażone zostało również w prawie, które głosi, że jeśli kobieta trzykrotnie owdowiała, a mężowie jej umarli w sposób naturalny, uznawana jest ona za kobietę fatalną⁵³ i nie może już nigdy wyjść za mąż⁵⁴.

Wdowa jako kobieta nieposiadająca żadnego męskiego obrońcy narażona była na ucisk i wyzysk, dlatego tradycja biblijna ukazywała Jahwe jako pierwszego opiekuna wdowy. Stawiając za wzór obrońcy Boga Jedynego oczekiwano, że każdy Izraelita będzie traktował samotną kobietę sprawiedliwie. Mimo nakazu dobrego traktowania wdów, przepisy prawa dotyczące zawierania ponownych małżeństw przez te kobiety były dosyć rygorystyczne. W myśl nauki Księgi Kapłańskiej kapłan mógł ożenić się z wdową, ale arcykapłan już nie:

„Kapłan, który jest wyższy godnością ponad braci (...) nie weźmie za żonę ani wdowy, ani rozwódki, ani pohańbionej, ani nierządniczy” (Kpł 21,10.14).

Natomiast Księga Ezechiela uczy:

„Kapłani (...) nie będą brać sobie za żonę wdowy lub porzuconej” (Ez 44,15.22).

Nowy Testament także ukazuje trudny los wdowy: „W tym samym mieście żyła wdowa, która przychodziła do niego z prośbą: «Obroń mnie przed moim przeciwnikiem»” (Łk 18,3).

We wczesnym chrześcijaństwie wdowy postrzegano jako osoby wymagające opieki społeczeństwa. Powołano instytucję otaczającą opieką właśnie tę grupę kobiet, a szczególnie te spośród wdów, które nie miały bliskich. Jeśli zaś kobieta posiadała dzieci lub wnuki, to na nich spoczywał obowiązek sprawowania opieki nad kobietą, zgodnie z zaleceniami świętego Pawła:

⁵³ Kobieta fatalna – fr. *femme fatale* – kobieta przynosząca zgubę, sprowadzająca nieszczęścia, a także łamiąca serce i życie mężczyzny. Zob. W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1994, s. 167.

⁵⁴ Por. P.S. Hiebert, *Wdowy*, [w:] B.M. Metzger, M.D. Coogan (red.), *Słownik wiedzy biblijnej*, tłum. A. Karpowicz i in., Warszawa 1999, s. 791-794.

„Miej we czci te wdowy, które są rzeczywiście wdowami. Jeśli zaś jakaś wdowa ma dzieci albo wnuki, niechże się one uczą najpierw pieczołowitości względem własnej rodziny i odpłacania się rodzicom wdzięcznością!” (1Tm 5,3-4).

Kobiety objęte opieką musiały wyróżniać się nienagannym zachowaniem i wzorową moralnością, o której święty Paweł powie:

„Do spisu należy wciągać taką wdowę, która ma co najmniej sześćdziesiąt lat, była żoną jednego męża, ma za sobą świadectwo o [takich] dobrych czynach: że dzieci wychowała, że była gościnna, że obmyła nogi świętych (...)” (1Tm 5,9-10)⁵⁵.

2.2. Kobieta muzułmańska – wdową

W czasach Arabii przedislamskiej wdowę również traktowano jako część majątku męża, którą dziedziczyli mężczyźni potomkowie zmarłego – najczęściej był to najstarszy syn z innej żony. Islam ostro przeciwstawił się takiej praktyce i pouczył wiernych następująco:

„Nie pojmujcie za żony kobiet, które były żonami waszych ojców, chyba że to miało miejsce w przeszłości. Zaprawdę, to jest wszeteczeństwo i obrzydliwość – i jakże zła droga” (S. 4,22).

Religia islamu dąży do rozwiązania każdego problemu, który pojawia się w życiu człowieka. Zgoda na związki poligamiczne rozwiązywała problem samotnych kobiet oraz wdów. Nie oznacza to jednak, że islam, likwidując liczbę kobiet opuszczonych, jest niechętny wdowom. Przeciwnie – okazuje im wiele uwagi. Jednocześnie podkreśla, że wdowa nie jest obciążona żadnym piętnem przekleństwa, które mogłoby wskazywać na konieczność separowania jej od społeczności. Tradycja islamu znosi wszelkie podziały wewnątrz swoich wyznawców. Nie uznaje istnienia kast społecznych lub kobiet przynoszących nieszczęście. W religii tej nie ma miejsca na dyskryminację wdów ani rozwódek. Podobnie jak panny, wdowy mogą wstępować w nowe związki małżeńskie. Jedynym warunkiem jest postępowanie zgodne z przyjętym zwyczajem, obowiązującym w przypadku zawierania małżeństwa⁵⁶.

Islam w szczególny sposób otacza opieką owdowiałe kobiety, dlatego też wdowa ma zapewnioną ochronę po śmierci męża, którą sprawuje nad nią głowa rodziny męża:

⁵⁵ Tamże, s. 791-794.

⁵⁶ Por. *Kobieta w tradycji...*, art. cyt. [on-line].

„A ci z was, którzy umierają i zostawiają swoje żony, powinni pozostawić im zapis: utrzymanie na rok bez zmuszania ich do odejścia. A jeśli odejdą, to nie będziecie mieli grzechu z powodu tego, co one z sobą uczynią, zgodnie z przyjętym zwyczajem” (S. 2,240).

Wdowieństwo przedstawia sobą dwa wymiary: pozytywny i negatywny. Dobry i szlachetny wyraża się przez bycie członkinią rodziny zmarłego, a więzy rodzinne w islamie są niezwykle ważne. Dzięki temu kobieta zajmuje należne jej miejsce w strukturze rodzinnej. Jednocześnie wdowa uznana jest za nieczystą, a spowodowane to jest kontaktem ze zmarłym. Dlatego prawo nakazuje poddanie się obrzędom oczyszczenia, zanim kobieta ponownie podejmie normalne funkcjonowanie w społeczeństwie. We wczesnym okresie kształtowania się islamu kobieta, której umarł mąż, musiała przebywać w osamotnieniu przez rok i dopiero po upływie tego czasu mogła wrócić do społeczności. Owe odosobnienie spowodowane było obowiązującymi zwyczajami zalecanymi wdowom oraz wyrazem żałoby po stracie męża. Podczas żałoby muzułmańska wdowa nosiła ubranie, którego nie zmieniała dopóki się nie zniszczyło i samo nie podarło. Na znak pograżenia w smutku wdowa nie nosiła żadnych ozdób oraz nie używała perfum, a także nie myła się, nie czesała i nie obcinała włosów. Obrzęd zakończenia żałoby przez wdowę dokonywał się przez rzucenie za siebie wielbłądziego łajna, po czym następowało rytualne oczyszczenie i kobieta mogła wrócić do społeczności plemiennej⁵⁷.

Współczesna tradycja muzułmańska złągodziła obrzędy żałoby, zachowując te, które mają na celu oddalenie wspomnienia zmarłego. Analogicznie do wcześniejszych zwyczajów, kobieta w okresie żałoby nie dba o czystość, nie używa kosmetyków i zakłada nędzną odzież, aby w ten sposób zewnętrznie wyrazić swoją żalobę. Koran skrócił również czas trwania żałoby do czterech miesięcy i dziesięciu dni. W tym okresie mężczyzna nie powinien zaręczać się z wdową, chociaż Koran uczy, że proponowanie małżeństwa jest dozwolone,

„Lecz nie czyńcie im obietnic potajemnie, używajcie słów uznanych zwyczajem. I nie decydujcie o zawarciu małżeństwa, dopóki nie upłynie przepisany czas” (S. 2,235).

Wprowadzony został również zakaz dziedziczenia wdów na wzór żydowski, aby w ten sposób majątek zmarłego pozostał w rodzinie.

⁵⁷ Por. M. Gaudefroy-Demombynes, *Narodziny...*, dz. cyt., s. 447-448.

W świetle nauki islamu wdowieństwo nie jest karą i potępieniem. To stan przejściowy, a kobieta nie musi pozostawać samotna do końca swojego życia. Odosobnienie wdów jest, według islamu, działaniem społecznym i krzywdzącym. Prawo islamskie nie zakazuje zawarcia ponownego małżeństwa wdowie, a wręcz do niego zachęca:

„Niektórzy spośród was umierają i pozostawiają żony; one powinny oczekiwać samotne przez cztery miesiące i dziesięć dni. A po wypełnieniu się czasu nie będziecie mieć żadnej winy z racji tego, jak one ze sobą postąpią, zgodnie z przyjętym zwyczajem” (S. 2,234).

3. Dziedziczenie

Do przepisów prawa rodzinnego należy zaliczyć również prawo majątkowe i związany z nim system dziedziczenia. Dziedziczenie według prawa to przekazanie spadku po śmierci osoby na jedną lub kilka osób zwanych spadkobiercami. Nabierają oni praw oraz obowiązków wobec masy spadkowej, w częściach określonych testamentem. Majątek dziedziczony jest po śmierci spadkodawcy⁵⁸.

3.1. Problem dziedziczenia w tradycji judaistyczno-chrześcijańskiej

Do dziedziczenia, w świetle tradycji biblijnej, uprawnieni byli ci, których łączyły więzy krwi ze zmarłym. Pierwszeństwo mieli synowie, a gdy tych nie było – córki:

„Gdy umrze mąż nie zostawiając syna, wtedy jego dziedzictwo przeniesiecie na jego córkę” (Lb 27,8). Pierworodny syn był uprzywilejowany przy podziale majątku i należna mu była podwójna część spadku według prawa: „Jeśli pierworodnym jest syn niekochanej, musi mu przyznać podwójną część wszystkiego, co posiada (...)” (Pwt 21,17).

Prawo Izraela nie dawało wdowie udziału w majątku zmarłego męża, mimo że mężczyzna dziedziczył po żonie w pierwszej kolejności, przed jej synami. Biblia ukazuje również inny, niematerialny wymiar spadku. Duchowym aspektem dziedzictwa dla każdego wierzącego jest Bóg, w którym oddany wierzący może pokładać nadzieję:

⁵⁸ Por. *Dziedziczenie*, [w:] *Encyklopedia PWN*, dz. cyt., t. II, s. 168.

„Pan częścią dziedzictwa i kielicha mego; to właśnie Ty mój los zabezpieczasz. Sznur mierniczy wyznaczył mi dział wspaniały i bardzo mi jest miłe to moje dziedzictwo” (Ps 16,5-6).

Konsekwencją bezgranicznego zawierzenia Bogu jest udział w dziedzictwie sprawiedliwych i życie wieczne: „A sprawiedliwi żyją na wieki; zapłata ich w Panu i staranie o nich u Najwyższego” (Mdr 5,15).

Nowy Testament również ukazuje duchowe wartości dziedzictwa jako bardziej cenne od materialnych. To Chrystus jest obiecany dziedzictwem:

„(...) aby błogosławieństwo Abrahama stało się w Chrystusie Jezusie udziałem pogan i abyśmy przez wiarę otrzymali obiecane go Ducha” (Ga 3,14).

Zatem wszyscy wierzący w Chrystusa mają udział w Jego dziedzictwie, które po śmierci Zbawiciela przeszło na wyznawców:

„I dlatego jest Pośrednikiem Nowego Przymierza, ażeby przez śmierć, poniesioną dla odkupienia przestępstw (...) ci, którzy są wezwani do wiecznego dziedzictwa, dostąpili spełnienia obietnicy” (Hbr 9,15).

Duchowy spadek jest równie cennym darem, co dobra materialne, a owocem tego dziedzictwa będzie życie wieczne⁵⁹.

3.2. Prawo spadkowe w islamie

W tradycji Arabii przedmuzułmańskiej panował zwyczaj dziedziczenia dóbr w linii męskiej. System patriarchalny w postępowaniu spadkowym obowiązywał w Mekce i taki zwyczaj został przeniesiony przez emigrantów do Medyny. Jednakże pod wpływem prawodawstwa plemion żydowskich zamieszkujących Medynę, które od czasu niewoli babilońskiej było łagodniejsze dla kobiet i zezwalało im na dziedziczenie, Mahomet ustanowił większe prawa i przywileje dla muzułmanek:

„Mężczyznom przypada część tego, co pozostawili rodzice i krewni; i kobietom przypada część tego, co pozostawili rodzice i krewni. Czy to będzie mało, czy dużo, to jest udział obowiązujący prawnie” (S. 4,7)⁶⁰.

⁵⁹ Por. J.P. Porter, *Dziedzictwo*, [w:] *Słownik...*, dz. cyt., s. 127-128.

⁶⁰ Por. M. Gaudefroy-Demombynes, *Narodziny...*, dz. cyt., s. 450.

Podstawy muzułmańskiego prawa spadkowego zawarte zostały w Koranie. Ze względu na niezwykle wielką rangę tego prawa, które jest synonimem tożsamości muzułmańskiej, opracowano je dokładnie, uwzględniając najdrobniejsze szczegóły. Tradycja islamu wyróżnia dwa rodzaje dziedziczenia: testamentowe – spadkodawca określa swojego spadkobiercę i beztestamentowe – o którym rozstrzyga przywódca społeczności⁶¹.

Testament może być sporządzony pisemnie lub przekazany ustnie:

„Zostało wam przepisane, kiedy którego z was nawiedzi śmierć, a zostawia on jakieś dobra, sporządzenie testamentu dla rodziców i bliskich krewnych, według uznanego zwyczaju. To jest obowiązek bogobożnych!” (S. 2,180).

Aby zapobiec ewentualnym fałszerstwom ostatniej woli spadkodawcy zalecane są środki ostrożności i, podobnie jak to ma miejsce przy sporządzaniu innych aktów prawnych (podpisanie kontraktu małżeńskiego lub rozwodu), konieczne jest powołanie dwóch uczciwych świadków, którzy pod przysięgą poświadczą wolę zmarłego:

„Kiedy śmierć stanie przed którymś z was, to niech dwóch ludzi sprawiedliwych spośród was będzie świadkami w chwili sporządzania testamentu; albo – kiedy jesteście w podróży i dosięga was nieszczęście śmierci – dwóch innych ludzi, nie spośród was. Zatrzymacie ich obu po modlitwie i jeśli macie wątpliwości niech przysięgają na Boga: «My nie sprzedamy tego za żadną cenę, nawet krewnemu. Nie będziemy też ukrywać świadectwa Boga, bo wtedy znaleźlibyśmy się wśród grzeszników!»” (S. 5,106).

Prawo do świadczenia przy sporządzaniu aktu spadkowego przysługuje w pierwszej kolejności krewnym ze strony ojca. Zalecane jest również, by każdy, kto spodziewa się śmierci, podjął akty dobroczynne, którymi może być darowanie długu wierzycielowi lub uwolnienie niewolnika. A w wypadku nagłej śmierci, spadkobiercy powinni, w imieniu zmarłego, przeznaczyć pewne środki na jałmużnę oraz dopełnić ślubowania złożonego przez zmarłego⁶².

Podobnie jak ze wszystkimi przepisami prawnymi w islamie, tak również w sprawie dziedziczenia, zalecenia prawników są bardzo rygorystycznie przestrzegane. Dziedziczący nie może zrezygnować

⁶¹ Por. J. Bielawski, *Islam – religia państwa i prawa*, Warszawa 1974, s. 202.

⁶² Por. J. Nosowski, *Przepisy prawne Koranu*, Warszawa 1971, s. 154-155.

z przyjęcia zapisu spadkowego, ponieważ zakłóciłoby to porządek przekazywania majątku. Wraz z objęciem dóbr po zmarłym, staje się on odpowiedzialny za ewentualne długi pozostawione przez nieżyjącego, ale tylko do wysokości pozostawionego spadku, ponieważ według prawa islamu dziedziczący nie jest kontynuatorem zmarłego⁶³.

Islam przywiązuje wielką wagę do więzów krwi i pokrewieństwa, a siła społeczeństwa muzułmańskiego bierze swoje źródło z mocnych podstaw rodzinnych. Człowiek z natury gromadzi dobra i niechętnie dzieli się tym, co ma z obcymi:

„Lecz prawdziwie pobożny jest: kto wierzy w Boga i w Dzień Ostatni; w aniołów, w Księgę i w proroków; i ten, kto rozdaje majątek – mimo umiłowania go” (S. 2,177).

Dlatego, aby zapobiec awanturom o majątek pozostawiony po zmarłym, Koran ustalił szczegółowe przepisy dotyczące dziedziczenia. Problem praw do majątku jest bardziej skomplikowany w społeczności muzułmańskiej, ze względu na liczebność rodziny, w której często jest kilka żon i wiele dzieci.

Koran szczegółowo wymienia uprawnionych do spadku. Obok najbliższych krewnych znajdują się również sieroty i ci, którzy zostali związani umową prawną, np. małżonkowie oraz sprzymierzeńcy, z którymi łączyła przysięga braterstwa krwi oraz broni. Aby sprawiedliwie obdarować wszystkich spadkobierców święta księga islamu precyzyjnie określa proporcje podziału majątku:

„Synowi przypada udział podobny do udziału dwóch córek. A jeśli będzie córek więcej niż dwie, to pozostanie im dwie trzecie z tego majątku; a jeśli będzie tylko jedna, to dla niej będzie połowa. Jeśli zmarły ma syna, to każdemu z dwojga rodziców zmarłego przypadnie jedna szóstka z pozostawionego majątku. A jeśli nie ma syna i dziedziczą po nim rodzice, to jego matce przypada jedna trzecia; a jeśli on ma braci, to jego matce przypadnie jedna szóstka (...)” (S. 4,11).

Islam zapewnia kobietom miejsce w systemie dziedziczenia, ale otrzymują one część równą połowie udziału mężczyzny z majątku swoich rodziców lub bliskich krewnych. Taki podział jest uważany za sprawiedliwy, ponieważ mężczyzna ma więcej zobowiązań finansowych niż kobieta. Ponadto jak już wcześniej podkreślano, to na jego barkach spoczywa obowiązek utrzymania rodziny. Kobieta zaś dzie-

⁶³ Por. J. Bielawski, *Islam...*, dz. cyt., s. 203.

dzicznym majątkiem może rozporządzać według własnego upodobania, poza tym otrzymane dobra w spadku, tak jak *mahr*, nie wchodzi w skład wspólnoty małżeńskiej⁶⁴.

Konieczność prawnego uregulowania spraw spadkowych wynikała także z trudności, jakie powstawały przy podziale dóbr między wiernymi Allaha a niewierzącymi. U kresu życia Mahomet ostatecznie sformułował przepisy mówiące, że nie może dziedziczyć niewierny po wiernym. Zapis ten funkcjonuje do dziś, chociaż nieco zmodyfikowany. Współczesne prawo sunnickie uczy, że małżonkowie wyznający różne religie nie mogą po sobie dziedziczyć, ani muzułmanin po żonie innego wyznania, ani chrześcijanka nie ma prawa do majątku muzułmańskiego męża. Szyicki odłam islamu uznaje prawo do spadku muzułmańskich dzieci chrześcijanki, ale jej dzieciom chrześcijańskim takie prawo już nie przysługuje. Formą rekompensaty dla chrześcijańskiej części rodziny zmarłego może być przekazanie daru, pochodzącego z części spadku, pod warunkiem, że taki zapis został zawarty w testamentie⁶⁵.

Wszelkie zawiłości i trudności wynikające z bardzo skomplikowanej procedury spadkowej są być może spowodowane brakiem wzoru. Mahomet jako autorytet dla muzułmanów w każdej kwestii, zdecydował, że wierny nie może dziedziczyć po niewiernym, jednocześnie nie pozostawił odpowiednich przepisów dotyczących rozporządzania majątkiem między współwyznawcami. Tradycja uczy, że Abu Bakr w odpowiedzi na żądania Fatimy – córki proroka, domagającej się swojej części spadku po ojcu, powiedział: „(...) my, Prorocy, nie zostawiamy żadnej spuścizny; to, co zostawiamy, jest *sadaka*”⁶⁶. *Sadaka*⁶⁷ zaś jest wspólnym dobrem całej wspólnoty muzułmańskiej. Dziedzictwo duchowe, które pozostało po Mahomecie, jest postrzegane jako dobro wszystkich wierzących w Allaha.

Reasumując należy stwierdzić, że muzułmańskie prawo rodzinne jest rozbudowane i reguluje wszystkie możliwe dziedziny życia wspólnoty rodzinnej. Wszelkie aspekty tego prawa znajdują swoje uzasadnienie w Koranie, a jeżeli zawarte w nim treści są niewystarczające, prawnicy muzułmańscy odwołują się do tradycji i nauki Mahometa.

⁶⁴ Por. M. Cook, *Mahomet*, tłum. B.R. Zagórski, Warszawa 1999, s. 71; I. Szybilska, *Status kobiety według Koranu i tradycji muzułmańskiej*, www.arabia.pl/content/view/260326/2/ [dostęp: 10.10.2004].

⁶⁵ Por. M. Klöcker, M. i U. Tworuschka, *Etyka...*, dz. cyt., s. 35.

⁶⁶ M. Gaudefroy-Demombynes, *Narodziny...*, dz. cyt., s. 453.

⁶⁷ *Sadaka* – dobrowolna jałmużna dawana przez pobożnego muzułmanina. Por. M. i U. Tworuschka, *Islam...*, dz. cyt., s. 98.

~ . ~

ALDONA MARIA PIWKO

Muzułmańskie prawo rodzinne. Sposoby rozwiązania małżeństwa w islamie oraz zasady dziedziczenia majątku**Streszczenie**

Artykuł analizuje nakazy Koranu oraz aspekty prawa muzulmańskiego (*szari'i*) w odniesieniu do rodziny. Zgodnie z nauką islamu *szari'a* winna odpowiadać na wszystkie pytania i wątpliwości wierzącego muzulmanina dotyczące jego wzrastania, a także dążenia do doskonałości, zgodnie z wolą Allaha. Ze względu na szczególne znaczenie rodziny w islamie, koniecznym było wprowadzenie odpowiednich regulacji jurydycznych związanych z rozwodami, śmiercią męża oraz podziałem majątku.

W pierwszej części artykułu omówiono możliwości przeprowadzenia rozwodu, jego procedurę oraz rodzaje, a także ponowny związek małżeński rozwiedzionych małżonków i opiekę nad dziećmi po rozwodzie. Druga część poświęcona została kwestii muzulmańskich wdów oraz ich statusu w społeczeństwie. Całość zamyka analiza podziału i dziedziczenia majątku w rodzinie muzulmańskiej.

Słowa kluczowe: Koran, szaria, prawo rodzinne, małżeństwo, rozwód, wdowy, dziedziczenie.

ALDONA MARIA PIWKO

Muslim Family Law. The Ways to Dissolve Marriages in Islam With the Rules of Inheriting**Abstract**

The present article analyses the Qur'an's dictates as well as the aspects of the Muslim law (Sharia) concerning a family. According to the Islamic teachings, the Sharia should answer all the questions and doubts of a believing Muslim relating to their growth, also the endeavours to become perfect, in accordance with Allah's will. Due to the extraordinary significance a family in Islam has - it was indispensable to introduce appropriate juridical regulations concerning divorces, the death of a husband and the distribution of property.

The article's first part describes the possibilities to conduct a divorce, the procedure and types as well as the repeated marriage of the

divorced spouses and the custody of a child after the divorce. The article's second part was devoted to the question of Muslim widows and their status in the society. The whole text is closed with an analysis of the distribution and inheritance of property in a Muslim family.

Key words: Qur'an, the Sharia, family law, marriage, divorce, widows, inheriting.